

Szólnunk kell a KLTE Néprajzi Tanszéke öt másik kiadványsorozatáról is *Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből*, 1954–1972.; *Műveltség és Hagyomány*, 1960–; *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 1978–; *Folklor és Etnográfia*, 1979–; *Gömör néprajza*, 1985–), illetve ezen sorozatok folklorisztikai köteteiről, vagy gyűjteményes köteteik folklorisztikai közleményeiről.

Ezen bevezető részek után kerül sor a könyv tulajdonképpeni tárgyára, a magyar folklorisztika és folklorizmus részletező bemutatására. Könyvünk ezt a munkát műfajonkénti tagolásban végzi el. Mégpedig úgy, hogy az egyes részeket (műfajokat) a kérdéses terület legjobb ismerőinek erre a célra készített új összefoglalásaival mutatja be. Természetesen ennek a recenzióknak nincs lehetősége arra, hogy a munkát tartalmilag ismeresse. Helyette — úgy gondoljuk — akkor járunk el helyesen, ha a 12 fejezetet felsoroljuk szerzőikkel együtt. 1. Fejezet: Voigt Vilmos: *Hősepika*. (149–183.); 2. Fejezet: Katona Imre: *Ballada*. (184–220.); 3. Fejezet: Voigt Vilmos: *Mese*. (221–280.); 4. Fejezet: Dömötör Tekla: *Monda*. 281–302.; 5. Fejezet: Voigt Vilmos: *Kisepikai műfajok*. (303–355.); 6. Fejezet: Katona Imre: *Líra*. (358–399.); 7. Fejezet: Verebelyi Kincső: *Szokás*. (400–439.); 8. Fejezet: Ujváry Zoltán: *Drama és dramatikus szokások*. (440–469.); 9. Fejezet: Bartha Elek: *Néphit és népi vallásosság*. (470–504.); 10. Fejezet: Olsvai Imre: *Zene*. (505–539.); 11. Fejezet: Martin György – Pesovár Ernő: *Tánc*. (540–602.);

12. Fejezet: *A folklór stilisztikája és esztétikája*; A. Katona Imre: *Stílus*; B. Katona Imre: *Verselés*; C. Voigt Vilmos: *Esztétika* (603–640.). Az ezekhez a fejezetekhez járuló jegyzetek tovább bővítik a bibliográfiát. De még inkább a minden fejezethez szervesen hozzátartozó irodalomjegyzékek. Ezek az irodalomjegyzékek általában két részből állnak. Az első rész a tárgyba vágó magyar kiadványokat sorolja föl pontos bibliográfiai adatolással, a másik rész pedig a tárgykörhöz tartozó leglényegesebb külföldi (angol–amerikai, német, francia, orosz stb.) kiadványokat sorolja föl.

Az egész könyvet két, rendkívül rövid, angol, illetve orosz nyelvű összegezés zárja (641–642.), amit pedig egy részletes, az egyes fejezetek belső tagoltságát is feltűntető tartalomjegyzék követ (643–651.)

Az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy *A magyar folklórt* tekintve, egy jól átgondolt, következetesen felépített, didaktikailag is kiváló, összegező munkáról — ahogy már előzőleg megállapítottuk — enciklopédiáról van szó. Didaktikusságát nemcsak nagyon jó tagoltsága, hanem a rövid, világos, ahol csak lehet adatszerű, közérthető megfogalmazása, stílusa jelenti, hanem az a magas szintű tudományos együttműködés is, ami benne minden egyetemünk folkloristáját, illetve folklorisztikai intézetét összefogva, megvalósult. Éppen ezért a legmagasabb szintű tudományos előadásmód ellenére is, esetünkben, jó tankönyvről is szó van.

Dankó Imre

Szabó Miklós – Szögi László: Erdélyi peregrinusok

(Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849.)

Mentor kiadó, Marosvásárhely, 1998. 604 l.

Az utóbbi időben örvendetesen gyarapodott azon művek száma, amelyek az egyetemes magyar kultúra jegyében — sok-sok évtize-

des mulasztást pótolva — a Kárpát-medencében élő magyarság szellemi örökségével foglalkoznak.

Egy nemzet — beleértve egy-egy kisebb közösséget is — kulturális arculatát meghatározza a hagyományaihoz való viszonya és értelmiségének léte s látásmódja. Erdély történelmi helyzeténél fogva mindig gondot fordított arra, hogy az írás, a könyv, a tudomány művelése, a nemzeti és az európai kultúra ápolása ne veszítse el méltó rangját. A gondolkodó értelmiség szerepéről Benkő Samu a következőket írja: „Az embert értelmiségivé az alkotás vállalása teszi. Valójában tehát abból az emberből válik értelmiségi, aki az alkotásban, a teremtésben valóítja meg önmagát. (...) Mindebből következik, hogy az értelmiségi lét nem annyira az iskolázottságnak a folyománya, mint inkább a magatartásnak. Természetesen a társadalmi fejlődésnek megfelelően, ahogy intézményesültek a társadalmi funkciók, az iskolázásnak döntő szava lett az értelmiség kialakításában, formálásában, de sohasem kizárólagos.” (Benkő Samu: *Sorsforduló értelem*. Kriterion Kiadó, 1971.)

Erdélyben, beleértve a Partiumot is, a reformáció megjelenéséig a *szerteszrendek* kolostorai, monostorai a szellemi kultúra őrzői, továbbítói. Pálosok, domonkosok, ferencesek, ágoston rendiek, bencések, premonstreiek tevékenységéhez kapcsolódik elsősorban az oktatás ügye.

A reformáció szellemi áramlata segíti Erdély iskolahálózatának bővülését, sokszínűségének kialakulását. A XVI. században jelentős protestáns szellemiségű középfokú iskolák jöttek létre, többek között Nagyváradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Nagyszebenben, Brassóban és Gyulafehérváron.

1581. május 12-én Báthori István egyetemi rangra emelte a jezsuiták kolozsvári kollégiumát. A rend középfokú iskolát működtetett Gyulafehérváron. A XVII. század tovább erősítette Erdély oktatását. A reformátusok számos középfokú intézményt alapítottak Zilahtól Székelyudvarhelyig. Az evangélikusok is kialakították, illetve bővítették iskolahálózatukat. Megkezdte működését Kolozsvárott az *unitárius* főiskola, amely a lelkesképzésnek adott otthont. A XVIII. században véglegesültek azok az intézmények,

melyek — vallási felekezettől eltekintve — vállalták az erdélyi értelmiségi elit képzését.

Amint Benkő Samu írja: „A dolgok természetéből következően a város nemcsak a polgárságra elsősorban jellemző tevékenységnek, az iparűzésnek és a kereskedelemnek volt éltető tere, hanem a művelődésnek. A tudományoknak, a művészeteknek és a célirányosan intézményesített nevelésnek... (...) itt (ti. a városokban) letek otthonra a *felsőbb iskolák* (gimnáziumok, kollégiumok) itt működtek a *nyomdák*, a XVIII. század utolsó évtizedétől kezdődően a városlakó értelmiség hozta létre Erdély első *irodalmi és tudományos* intézményeit, a művelődési társaságokat, *újságok*, *folyóiratok* szerkesztésére és kiadására itt akadtak vállalkozó kedvű férfiak...”

A kultúra minden területén való jártasság, az egyes tudományágak európai szintű művelése, az ehhez szükséges ismeretek megszerzése a *kolozsvári egyetemi oktatás* megindulásáig azonban torzó maradt (1872. évi XIX. és XX. tc.). Erdélynek ez idáig nem volt — nyugat-európai értelemben — egyeteme. Akik felsőbb tanulmányok megszerzésére törekedtek, csak külföldön sajátíthatták el. A formálódó *erdélyi értelmiség* már a középkortól járta Nyugat-Európa egyetemeit, felsőfokú intézményeit.

Az erdélyi diákok külföldi egyetemjárásáról, annak első időszakáról az első kötet Tonk Sándor tollából jelent meg a Kriterion Kiadó gondozásában, 1979-ben: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban* címmel. E művében a szerző az egyetemjárás első, 1520-ig terjedő időszakát tekinti át. „Hiszen több mint 600 éves múlta tekinthet vissza a *peregrinatio academica*, a külföldi egyetemjárás gyakorlata, ami nélkül a tudomány, a szellem Honterus, Apáczai, Pápai Páriz és a Bolyaiak által elért csúcspontjai megközelíthetetlenek lettek volna a hazai értelmiségiek számára. Évszázadok folyamán az egyetemjárt, akadémiai értelmiségiek voltak a Nyugat- és Kelet-Európa közötti szellemi kapcsolatok legfontosabb láncszemei. Számuk Erdélyben a középkor folyamán nem volt nagy, és lé-

nyegében kis *értelmiségi elit*et alkottak, de az ő tudásuk és befolyásuk irányította a hazai (ti. erdélyi) iskolázás fejlődését, formálta a *társadalom* és az *értelmiség viszonyát*.”

E művelődéstörténeti sorozat következő láncszeme — több mint egy évtized után — *Szabó Miklós – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban (1521–1700)* c. műve Szegeden jelent meg 1992-ben. Sajnos kis példányszámban, *kéziratként*. A fővállalt feladat kapcsán a bevezetésben, *Tonk Sándor* a következőket írja: „Az erdélyi múlt kutatása során oly gyakran hangoztatott forráshiány, illetve a nyugat-európai viszonyokhoz mérten mennyiségét tekintve szerényebb forrásbázis pedig számunkra külön ösztönzést is jelentett: úgy gondoltuk, hogy ez a szakemberhiánnyal küszködő erdélyi magyar történetkutatás által is kivitelezhető, azaz egy-két kutató aránylag rövid ideig tartó munkájával célba érhet. Sajnos bizakodásunk mégsem volt megalapozott, hisz több mint tíz esztendő elteltével még mindig csak torzóként tesszük le a kutatók asztalára munkálkodásunk eredményét...”

Mint minden ilyen vállalkozásnak, nem önmagában van értelme! A jó értelemben vett „hozzáérték” a fontos: mit használ annak a közösségnek, amelyik áldozatot hozott érte. Ezért nagyon fontos a peregrináció-történeti kutatásokban a külföldön tanult értelmiség hazai útjának, szerepének a föltárása. De amint *Tonk Sándor* megállapítja: „A mi feladatunk (...) az volt, hogy a lehetőségek között teljes és átfogó módon, de az egyes személyekre vonatkozó részletkutatások mellőzésével jelöljük ki a XVI. és XVII. századi *akadémiták* helyét az *erdélyi társadalom* életében.”

A kérdéskör bemutatásának *harmadik* kötete 1998-ban hagyta el a nyomdát. Bár a kiadások időben és térben széthúzódnak, — okaitól eltekintve — a mondandójuk révén azonban egységes képet tárnak az olvasó elé Erdély művelődéstörténetének egy lényeges összetevőjéről. E kötetek irányítják rá az utódok figyelmét arra a tényre, hogy „... a XII. századtól ugyanis a magyar történelem élő valósága a külhoni egyetemek fölkeresése: ez

testesítette meg többek között az európai szellemi és anyagi művelődési értékek átvételének egyik legkézenfekvőbb módját; a vén kontinens fejlettebb régióihoz való felzárkózás igénye, óhaja a peregrináció révén is kifejezésre jutott; az európaiság élő erdélyi tudata az egyetemek szakadatlan látogatásával nyert erőt, mértéket és folyamatosságot.” — írja a szerzőpáros a kötet előszavában. A harmadik kötet összeállítását megkönnyítette a „kitaposott ösvény” meglete, vagyis *Tonk Sándor* addigi munkássága.

S ami a teljesség iránt megnyilvánuló igényt fejezi ki, az nem más mint azon törekvés érvényesítése, hogy a korábbi következtetésekre, azok megfogalmazására túlságosan is ható erdélyi, jószerével protestáns szellemiségű magyar történetírás egy kicsit ki lépjen megszokott kereteiből. A kutatások térben és időben történő kiszélesítése abból a józan megfontolásból született, hogy az ezáltal nyert összkép a teljesebb valóságot fogja tükrözni.

Az első kötetben kevésbé, a második- és a harmadikban viszont a *diáknévsor* képezi a törzssanyagot, melyeket bevezető tanulmányok egészítenek ki.

E kutatási terület nesztora, *Tonk Sándor* a második, Szegeden megjelent kiadásban, ígéretet tett, hogy egy elemző monográfiát szándékozik megírni az erdélyiek 1850 előtti egyetemjárásának „fő trendjéről”, a térség társadalmában betöltött szerepéről, lezárva ezzel egy több évtizedes kutatást. Ezt megelőlegezve, az *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára* (EME, Kolozsvár, 1996.) c. tanulmánykötetben *Szabó Miklós – Szögi László. Az erdélyiek külföldi egyetemjárása a XVIII. században és a XIX. század első felében* címmel megjelent résztanulmányban már kijelölik azokat a kardinális pontokat, melyek nélkül Erdély kultúrtörténete kevésbé érthető az utókor számára. Ebből többek között említhetnők az alábbiakat:

1. A Habsburg uralom korában — eltérően az eddigiektől — nem beszélhetünk az egyetemjárás hanyatlásáról.

2. Az is tény, hogy elképzelhetetlen arányban tanultak az erdélyiek Bécsben.

3. Az erdélyi protestánsok előnyben részesítették a német, svájci és holland egyetemeiket.

4. Pl. 1701–1849 között Erdély valamennyi etnikuma járta Európa egyetemeit.

5. Szembetűnő az akadémia elit elvilágiasodása, vagyis új értelmiségi csoportok megjelenése

6. Az említett korszak peregrinus generációi az erdélyi felvilágosodás, a reformkor, az erdélyi nemzeti ébredés és kibontakozó

forradalom szellemi, művelődési, identitást formáló megalapozói voltak.

1848/49 sorsfordító eseményei, a magyarság nemzeti öntudatának megfogalmazása, az elbukás, majd fölemelkedés szellemi, tudományos, kulturális és politikai erőforrásai — *Erdélyben* kiváltképpen — mindmind gazdag örökségből táplálkoztak, bizonyítván napjaink kihívásainak időszerűségét: már régóta része vagyunk Európának, az európai népek nagy közösségének.

Surányi Béla

La civiltà ungherese e il cristianesimo A magyar művelődés és a kereszténység Budapest–Szeged, 1998, I–III, 1895.

A magyar művelődés és a kereszténység címet viselő IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus a római la Sapienza Tudományegyetemen zajlott 1996. szeptember 9. és 14. közt a Nemzetközi Hungarológiai Társaság és a Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi (Hungarológiai Kutatások Egyetemközi Központja) szervezésében, a római La Sapienza egyetem valamint a nápolyi egyetem Keleti Tudományok Intézete közreműködésével.

A Nemzetközi Hungarológiai Társaság 1977-ben alakult a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére, hogy a magyar nyelv, irodalom és néprajz kutatását nemzetközi méretekben összehangolja és támogatja. A Társaság — mely tagja a Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes-nek (Modern Nyelvek és Irodalmak Nemzetközi Szövetsége) — 36 ország magyar tanulmányokkal foglalkozó kutatóit fogja össze, akik ötvenkénti kongresszusaikon ismertetik kollégáikkal s az érdeklődő közönséggel munkájuk eredményeit, széleskörű szakmai tapasztalatcserére adva lehetőséget. Minden kongresszus egy

előre meghatározott témakört tárgyal a lehető legtöbb szempontból. 1981-ben Budapesten a magyar filológia helyzetét vizsgálták, öt évvel később Bécsben a magyar kultúra szerepét vitatták meg a Duna-völgyben, az 1991-es szegedi tanácskozás a „Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön – külföldiek Magyarországon” címet viselte. A negyedik találkozó témájának s helyszínének kiválasztását több érv is alátámasztotta: a kereszténység és Magyarország kapcsolatának vizsgálatához a magyarság honfoglalásának ezeregy száz éves, valamint a pannonhalmi bencés apátság alapításának ezeréves évfordulója indokolta, továbbá az Olaszországban évtizedek óta folyó jelentős hungarológiai kutatás, melyet az említett kutatóközpont, illetve az egyetemek irányítanak (eredményes munkájukat az 1986. óta megjelenő Rivista di Studi Ungheresi évkönyvsorozat s egy sor konferencia jelzi).

A kongresszus anyagát — több mint két-száz előadás szövegét — most a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Scriptum Rt. jelentette meg három vaskos kötetben, Janovics József, Monok István, Nyerges Judit